

In het kader van de geplande aanleg van warmtestations in de Sint-Luciakerk aan de Engsbergseweg te Engsbergen (deelgemeente van Tessenderlo, provincie Limburg) voerde een team van Monument Vandekerckhove nv op 26 en 27 maart en 2 mei 2013 een archeologische opgraving uit in en rond het gebouw. Opdrachtgever voor het onderzoek was Bouwonderneming Fr. Goedleven n.v. Aangezien de aanleg van dergelijke stations gepaard gaat met een (beperkte) verstoring van de bodem werd opgelegd om voorafgaand aan de uitgravingen archeologisch onderzoek te laten plaatsvinden, temeer omdat oude kerken doorgaans een rijk archeologisch archief hebben. Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorwaarden opgesteld door Onroerend Erfgoed. Er werden 5 putten in de kerk onderzocht en één sleuf aan de buitenzijde van het gebouw.

Het archeologisch onderzoek leverde een aantal interessante vaststellingen op. In twee van de vijf werkputten werden menselijke resten aangetroffen, de ene in vrij goede staat, de andere slechts fragmentarisch bewaard. De overige informatie kon vooral uit de profielen worden afgelezen.

BASISRAPPORT

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING

TESSENDERLO SINT-LUCIAKERK
(prov. LIMBURG)

BASISRAPPORT

Monument
Vandekerckhove

Auteur: Marie LEFERE
Redactie: Bert ACKE, Bart BARTHOLOMIEUX

Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER

Afdeling Archeologie
Rapport 2014/11

Afbeelding op schutblad: Algemeen beeld op de aanleg van een proefput.

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☒		Prospectie ☐	
Vergunningsnummer: 2013/069			
Datum aanvraag: 11/03/2013			
Naam aanvrager: LEFERE Marie			
Naam site: Tessenderlo, Engsbergseweg (Sint-Luciakerk)			
Naam aanvrager metaaldetectie: LEFERE Marie			
Vergunningsnummer metaaldetectie: 2013/069 (2)			
Opdrachtgever:		Bouwonderneming Fr. Goedleven n.v.	
		Pauwelslei 186	
		2930 Brasschaat	
Uitvoerder:		Monument Vandekerckhove nv	
		Oostrozebekestraat 54	
		8770 Ingelmunster	
Bevoegde Vlaamse overheid:		Annick Arts, Ingrid Vanderhoydonck (erfgoedconsulenten, Onroerend Erfgoed)	
Bevoegde Intergemeentelijke Archeologische Dienst:		/	
Projectleider:		Raf Trommelmans	
Leidinggevend archeoloog:		Marie Lefere	
Archeologisch team:		Lisa van Ransbeeck	
Plannen:		Raf Trommelmans	
Conservatie:		/	
Materiaaltekeningen:		/	
Start veldwerk:		26/03/2013	
Einde veldwerk:		02/05/2013	
Wetenschappelijke begeleiding:		/	
Projectcode:		TESL13	
Provincie:		Limburg	
Gemeente:		Tessenderlo	
Deelgemeente:		Engsbergen	
Plaats:		Engsbergseweg 132/Sint-Luciakerk	
Lambertcoördinaten:		X:197359, Y: 191253, Z: +23,21m TAW; X: 197362; Y:191247, Z: +23,21m TAW.	
Kadastrale gegevens:		Engsbergen (Tessenderlo), Afdeling 4, Sectie D, Percelen 1005B, 1006C	
Beheer opgravingsdata:		Monument Vandekerckhove nv	
		Oostrozebekestraat 54	
		8770 Ingelmunster	
Beheer vondsten:		Kerkraad Sint-Lucia	
		Heiveld 33	
		3980 Tessenderlo	
Titel:		Archeologische opgraving Tessenderlo Sint-Luciakerk (prov. Limburg).	
		Basisrapport.	
Rapportnummer:		2014/11	
Contact:		info@monument.be; T: +32 51 31 60 80	

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS.....	2
1. INHOUDSTAFEL	3
2. INLEIDING	5
3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS	7
3.1. GEOGRAFISCHE SITUERING	7
3.2. BODEMKUNDIGE SITUERING	8
3.3. ARCHEOLOGISCHE CONTEXT.....	9
4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS.....	11
4.1. ENGSBERGEN (TESSENDERLO)	11
4.1.1. Historische informatie	11
4.1.2. Archeologische informatie.....	11
4.2. SINT-LUCIAKERK	13
5. ONDERZOEKSMETHODE.....	15
5.1. VRAAGSTELLING	15
5.2. BESCHRIJVING	16
5.2.1. Voorbereiding.....	16
5.2.2. Veldwerk.....	16
5.2.3. Vondstverwerking en rapportage.....	18
6. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN, STRUCTUREN EN VONDSTEN	19
6.1. STRATIGRAFISCHE BESCHRIJVING	19
6.1.1. Werkput 1.....	19
6.1.2. Werkput 2.....	24
6.1.3. Werkput 3.....	26
6.1.4. Werkput 4.....	30
6.1.5. Werkput 5.....	32
6.1.6. Sleuf 1.....	33
6.2. BESCHRIJVING VAN HET VONDSTMATERIAAL	36
6.2.1. Keramiek.....	36
6.2.2. Menselijk botmateriaal.....	36
6.2.3. Metaal.....	36
6.2.4. Glas.....	36
6.2.5. Hout.....	36
6.2.6. Natuursteen.....	37
6.3. VERGELIJKING TUSSEN DE VERSCHILLENDE WERKPUTTEN	38
7. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS	41

8. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK	45
9. SYNTHESE	47
10. LITERATUUR	49
11. BIJLAGEN	51

2. INLEIDING

In het kader van de geplande aanleg van warmtestations in de Sint-Luiciakerk aan de Engsbergseweg te Engsbergen (deelgemeente van Tessenderlo, provincie Limburg) voerde een team van Monument Vandekerckhove nv op 26 en 27 maart en 2 mei 2013 een archeologische opgraving uit in en rond het gebouw. Opdrachtgever voor het onderzoek was Bouwonderneming Fr. Goedleven n.v. Aangezien de aanleg van dergelijke stations gepaard gaat met een (beperkte) verstoring van de bodem werd opgelegd om voorafgaand aan de uitgravingen archeologisch onderzoek te laten plaatsvinden, temeer omdat oude kerken doorgaans een rijk archeologisch archief hebben. Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorwaarden opgesteld door Onroerend Erfgoed.

In dit basisrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek voorgesteld. In enkele inleidende hoofdstukken worden de geografische, bodemkundige, historische en archeologische situering van de site toegelicht, alsook de gebruikte methodologie bij het onderzoek. Vervolgens worden de resultaten besproken en wordt een interpretatie gegeven aan de aangetroffen sporen en vondsten. Als besluit volgt een synthese van de resultaten met aanbevelingen voor eventueel verdere onderzoeksdaden. Het geheel wordt verduidelijkt door middel van kaarten en foto's. Als bijlage zijn de gedigitaliseerde overzichtsplannen opgenomen. Bij het rapport hoort een DVD met daarop alle foto's, de plannen, de veldtekeningen, de inventarissen en de digitale versie van deze tekst.

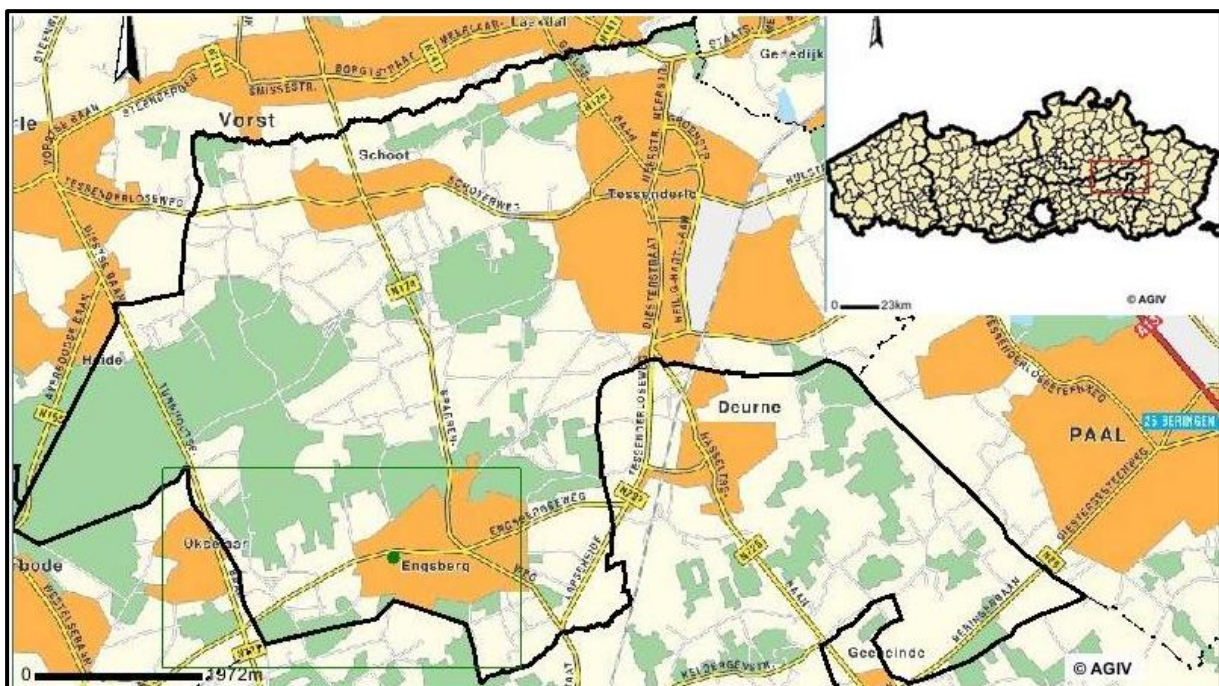
Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: Annick Arts en Ingrid Vanderhoydonck (erfgoedconsulenten Onroerend Erfgoed Limburg), het betrokken personeel van Bouwonderneming Fr. Goedleven n.v. en Johan Dils.

3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3.1. Geografische situering

Tessenderlo is gelegen in de provincie Limburg en heeft 4 deelgemeenten die uitgegroeid zijn tot aparte parochies: Hulst, Schoot, Engsbergen en Berg. De Sint-Luciakerk bevindt zich in de deelgemeente Engsbergen. Engsbergen kan gesitueerd worden ten zuidwesten van Tessenderlo, aan de grens van de provincies Vlaams-Brabant en Limburg. Engsbergen wordt omringd door (van noord naar zuid): Schoot, Tessenderlo, Deurne, Schaffen, Molenstede en Okselaar en Heide.

De Sint-Luciakerk (+23,21m TAW) bevindt zich aan de Engsbergseweg in Engsbergen en valt samen met de percelen 1005B en 1006C, Afdeling 4, Sectie D.¹

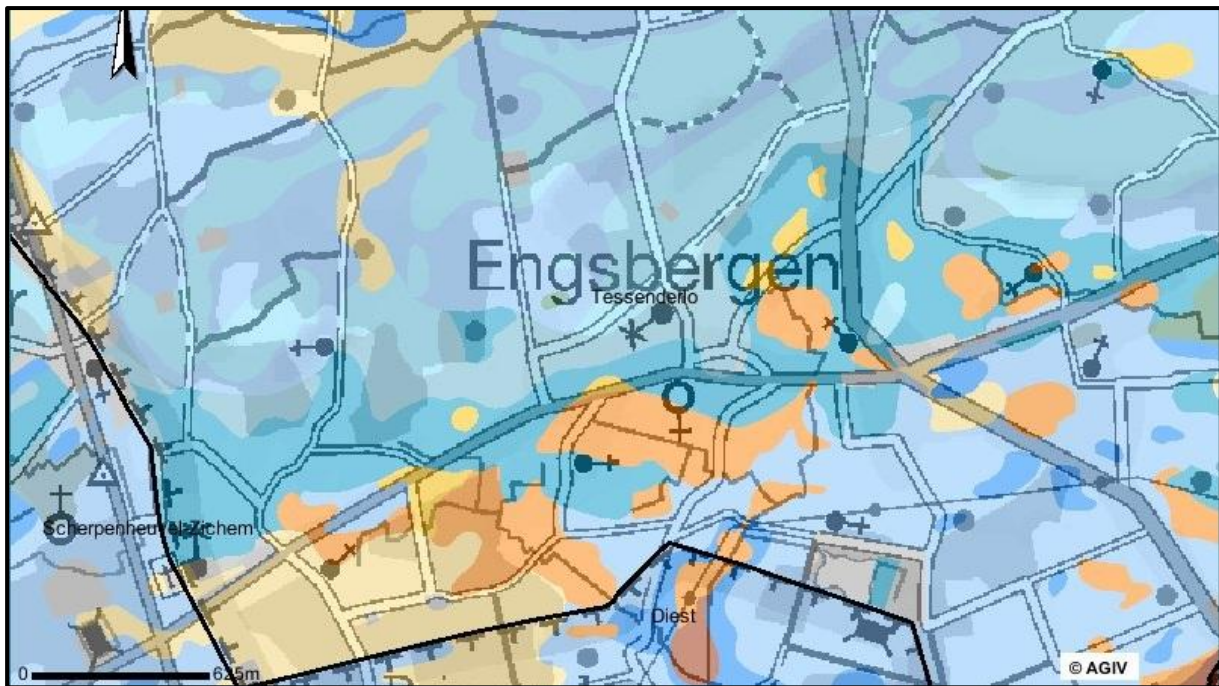

Figuur 1: Algemene situering van Engsbergen en Tessenderlo (de groene stip is de locatie van de Sint-Luciakerk) (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/straten>).

¹ <http://www.ngi.be/gdoc/viewer.htm>; <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/straten>

3.2. Bodemkundige situering

Tessenderlo en Engsbergen kunnen gesitueerd worden in zandig Vlaanderen, deze streek wordt gekenmerkt door zowel droog als nat zand. De kerk zelf ligt op een matig droge lemige zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont met een grijsachtige kleur en wordt aangeduid met de code Scm(g). Het gebied is goed geschikt voor akkerbouw en veeteelt.²

Figuur 2: Situering van het onderzoeksgebied op de topografische bodemkaart (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart>).

² <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart>

3.3. Archeologische context

Bij archeologisch onderzoek in een kerk kan men zich doorgaans aan een aantal zaken verwachten. Het is mogelijk dat er zich onder de kerk restanten bevinden van eerdere bouwfases, kettingmuren,... Anderzijds is het niet geheel onlogisch dat er menselijke resten worden aangetroffen, gezien er tot eind 18de eeuw mensen in een kerk konden worden bijgezet, of huidige kerkvolumes zich soms bovenop een ouder kerkhof bevinden.

4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

4.1. Engsbergen (Tessenderlo)

4.1.1. Historische informatie

Tessenderlo wordt voor het eerst vermeld als *Tessenderlon* in 1135 en is afkomstig van het Germaanse *Tehswandra* + *lauhnum*, wat zoveel betekent als 'bosje op zandige hoogte'.³ Engsbergen wordt voor het eerst vermeld in 1139 als *Endeberge*. Deze plaatsnaam is eveneens van Germaanse afkomst: *andja* (betekent 'einde') + *berga* (betekent 'berg').⁴ Over de geschiedenis van Engsbergen is er niet zoveel gekend, enkel dat het als gehucht van Tessenderlo is ontstaan in de middeleeuwen. In de 15de eeuw stond er reeds een Onze-Lieve-Vrouwkapel. Engsbergen is nog steeds een onafhankelijke parochie.⁵

4.1.2. Archeologische informatie

In en rond Engsbergen zijn er een aantal archeologische meldingen gebeurd. Deze zijn weergegeven op figuur 3. Er werden onder meer wat losse vondsten gemeld die kunnen gedateerd worden in de steentijd, het gaat om lithisch materiaal (inventarisnummer 52275, 52279 en 52286 op de Turnhoutse Baan, inventarisnummer 52265, 52298, 52291, 52262, 52281, 52251, 52290, 52254, 52288, 52274, 1720). Het betreft ondermeer een gevleugelde pijlpunt, klingen, schrabbertjes en afslagen.⁶

Op locatie 700761 (inventarisnummer 52284) werden een 13-tal urnengraven gevonden (2 waren toevalsvondsten). De graven kunnen gedateerd worden in de vroege ijzertijd, ook werd er een kringgreppel (11m breed) en een waterput gevonden. De

³ <http://www.wulfilabe.be/tw/facsimile/?page=956>

⁴ <http://www.wulfilabe.be/tw/facsimile/?page=320>

⁵ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/23186>

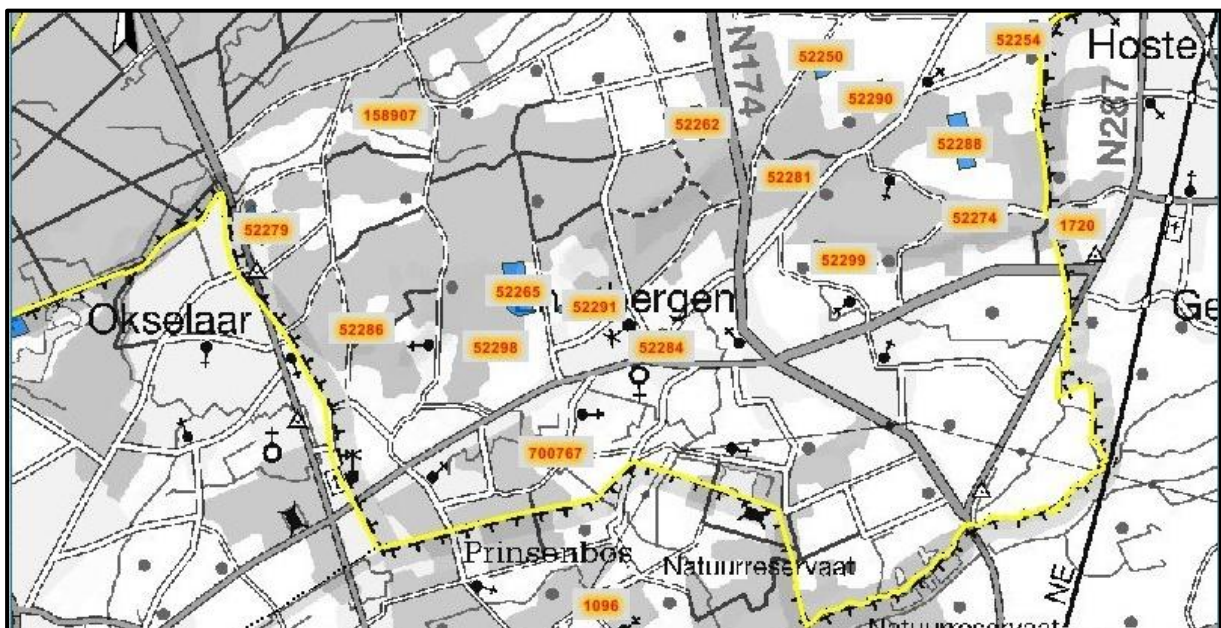
⁶ <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52275>, <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52279>,
<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52286>, <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52265>,
<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52298>, <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52291>,
<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52262>, <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52281>,
<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52251>, <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52290>,
<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52254>, <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52288>,
<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52274>, <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=1720>

datering van deze laatste twee is echter onduidelijk. Deze zaken kwamen aan het licht door opgravingscampagnes in 1995 voor de bouw van de meisjesschool in Engsbergen.⁷

Op de kruising van de Heidestraat en de Goor (locatie 700767) werd een verdedigingsschans gevonden uit 1622. Er zijn nog restanten zichtbaar van grachten langs 3 zijden.⁸

Op locatie 52299 werden 279 lithische artefacten aangetroffen (structuur 50278). Ook werden er scherven aangetroffen die mogelijk in de ijzertijd of Romeinse periode kunnen gedateerd worden (structuur 50729) en tevens ook wat Andenne-aardewerk uit de volle middeleeuwen (structuur 50732).⁹

In Molenstede (deelgemeente van Diest) werden resten aangesneden van een nederzetting uit de volle middeleeuwen (locatie 1096). Deze resten bestaan uit grondsporen en keramiek van voor 1150.¹⁰

Figuur 3: Zicht op Engsbergen met de vondstlocaties uit de CAI (© <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai>).

⁷ Creemers 1997: 13; <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=700761>.

⁸ <https://sites.google.com/site/gl2schansen/home/tessenderlo/engsbergen>

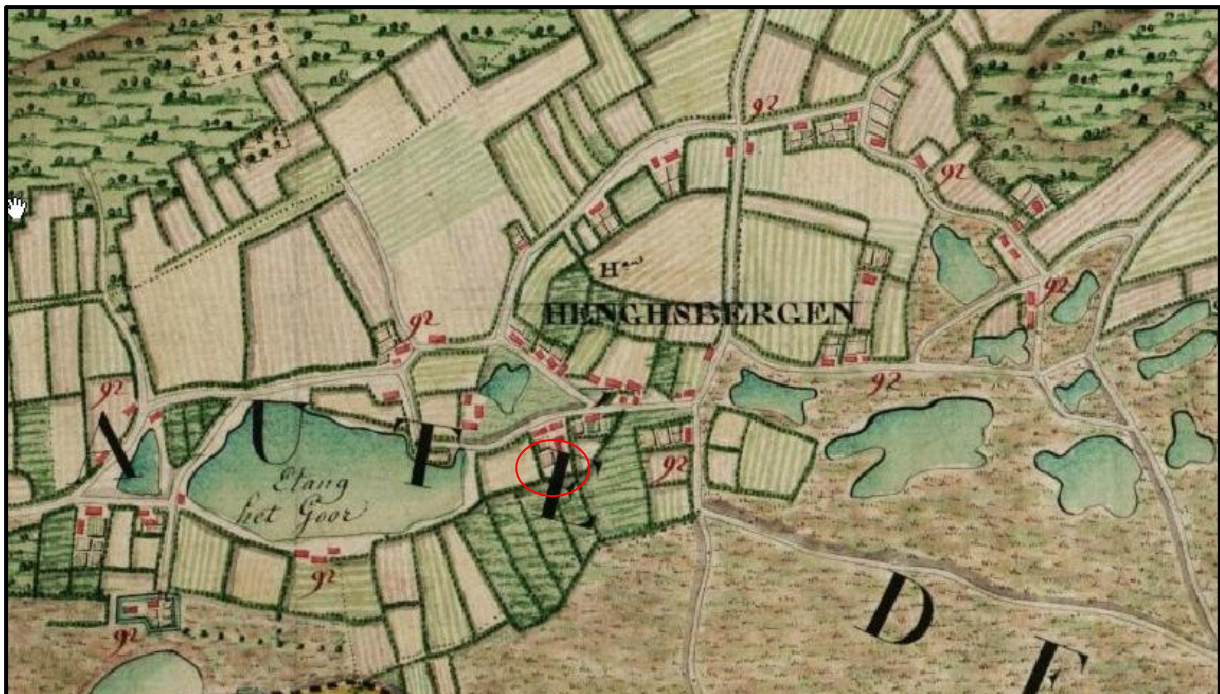
⁹ <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52299>

¹⁰ <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=1096>

4.2. Sint-Luciakerk

In de 15de eeuw stond er te Engsbergen reeds een Onze-Lieve-Vrouwkapel. In 1649 werd een nieuwe kapel gebouwd. De middenbeuk, zijbeuken en toren werden volledig opgebouwd uit ijzerzandsteen. Het koor dat zich in de huidige kerk bevindt, dateert van deze periode (1663). In 1749 werd deze kerk gerestaureerd, waarna ze in 1839 volledig werd afgebroken, enkel het koor bleef bewaard. De nieuwe kerk werd volledig in neoclassicistische stijl opgetrokken onder leiding van architect L. Spaak. In 1850 werd de westtoren gebouwd onder leiding van architect W. Dumont. De huidige kerk bestaat uit drie beuken van vier traveeën, samen met een vierkante toren en een koor van twee traveeën met driezijdige sluiting. Het koor wordt geflankeerd door twee zuidelijk georiënteerde sacristieën opgetrokken uit baksteen en een noordelijke kapel.¹¹

Op de kaart van Ferraris uit ca. 1778 is niet echt duidelijk een kerk te zien in Engsbergen. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat er op dat moment enkel een kapel stond. Er zijn op de kaart enkele gebouwen zichtbaar, het is niet duidelijk welk van de gebouwen eventueel een kapel kan zijn, maar op de plaats van de huidige Sint-Luciakerk staat in elk geval wel een gebouw (zie figuur 4, de rode cirkel duidt de vermoedelijke huidige locatie van de kerk aan).

Figuur 4: Zicht op de Ferrariskaart met de vermoedelijke locatie van de huidige Sint-Luciakerk (© http://www.kbr.be/collections/cart_plan/ferraris/ferraris_nl.html).

¹¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/23186>; <http://www.heiligen.net/heiligen/12/13/12-13-0304-lucia.php>

5. ONDERZOEKSMETHODE

5.1. Vraagstelling¹²

De vraagstelling van het onderzoek zal gericht zijn op de bouwgeschiedenis van de kerk en een waardering van de eventueel aanwezige skeletten. Hierbij moeten minimaal de volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

- Indien er menselijke resten werden aangetroffen: welke aanwijzingen zijn er in verband met de verspreiding en densiteit van begravingen binnen de kerk? Op welke diepte bevinden de resten zich? Wat is de bewaringstoestand van het skeletmateriaal? Wat is hun datering? Tot welke bouwfases van de kerk dateren de begravingen? Zijn er aanwijzingen over het geslacht, de identiteit en/of sociale status van de overledenen?
- Zijn er resten van oudere kerk- of kapelfasen aangetroffen? Uit welke periode dateren deze en kunnen ze gelinked worden aan een gekende kerkfase? Bevestigen zij wat we kennen uit de historische en iconografische bronnen? Zo neen, in welke mate wijken zij ervan af? Zo ja, zijn er elementen aanwezig die een aanvulling kunnen zijn op wat we kennen?
- Zijn er archeologische sporen aangetroffen ouder dan de kerk? Wat is hun datering en interpretatie? Is er een relatie met de latere religieuze site?

¹² Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Tessenderlo, Engsbergseweg (Sint-Luciakerk), p. 4.

5.2. Beschrijving

5.2.1. Voorbereiding

De startvergadering vond plaats op 15 februari 2013 waarbij de alle betrokken partijen aanwezig waren. Daarbij werden de afspraken voor het veldwerk gemaakt.

5.2.2. Veldwerk

Er worden in totaal 5 warmtestations geplaatst in de kerk: 4 op de scheiding van de middenbeuk en zijbeuken en één aan het altaar in het koor (zie bijlage 1). Op de plek van de toekomstige stations werden 5 putten van zo'n 1,5m² aangelegd. De put aan het altaar was zo'n 40cm diep, de overige werkputten werden aangelegd tot op een diepte van 90cm onder het huidige vloerniveau. Daarnaast werd er buiten de kerk, aan de zuidzijde, een smalle sleuf over de gehele lengte van de kerk uitgegraven (Sleuf 1).

In de kerk werden de vloertegels voorzichtig verwijderd (om nadien teruggeplaatst te worden) op de plaats waar de putten dienden aangelegd worden. Enkel de vloer van de put aan het altaar werd uitgebroken. Het ging om een bakstenen vloer, deze was echter niet de zichtbare vloer aangezien er nog een houten trede bovenop stond.

De putten werden archeologisch uitgegraven, daarbij werd vooral aandacht besteed aan de profielen. Er werden enkele vlakken aangelegd, daarbij werd elk vlak volledig opgekuist, gefotografeerd en geschetst of ingetekend. Er werden ook telkens TAW-hoogtes genomen, teneinde een juiste diepte te bekomen. De vlakken werden ingetekend op schaal 1:20. Eenmaal de vereiste diepte werd bereikt konden de profielen geregistreerd worden. Ook deze werden volledig schoongemaakt, gefotografeerd, beschreven en ingetekend op schaal 1:20. Alle sporen werden beschreven op de daarvoor bestemde spoorformulieren. Alle vondsten werden gerecupereerd per context en in een vondstenzakje gestoken, vergezeld van een vondstenkaartje. In het geval dat er menselijke resten werden aangetroffen, werden deze met het nodige respect behandeld. De aanwezige skeletten werden samen met een eventuele kist ingetekend op schaal 1:10. Nadien werden de beenderen voorzichtig gelicht en ingezameld. Enkel van het skelet in WP1 werd een bulkstaal genomen, gezien de fragmentaire en kleine botten. Er werden geen pollenmonsters of andere stalen genomen.

Figuur 5: Zicht op de uitgehaalde tegels vooraleer de putten werden uitgegraven.

Figuur 6: Interieur van de Sint-Lucia kerk, de rode pijl geeft het niveau aan waarop de vijfde put werd uitgegraven. De houten trede is goed zichtbaar (© <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/23186/beelden>).

5.2.3. Vondstverwerking en rapportage

Eenmaal het veldwerk beëindigd was, kon worden begonnen met de vondstverwerking en rapportage, dit volgens de vastgelegde richtlijnen. Voor de registratie van de sporen en het benoemen van de foto's werd de code TESL13 (**T**Essenderlo – **S**int-**L**uciakerk 2013) gebruikt. Deze spoorformulieren, de vondstenlijst, fotolijst en tekeningenlijst werden samengebracht in een digitale inventarislijst. De vondsten werden gewassen, gedroogd en verpakt volgens de regels van de kunst. Vervolgens werd overgegaan tot het digitaliseren van de grondplannen, de profielen en enkele coupetekeningen met behulp van de programma's Autocad en Illustrator. Als laatste werd het rapport geschreven.

6. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN, STRUCTUREN EN VONDSTEN

6.1. Stratigrafische beschrijving

6.1.1. Werkput 1

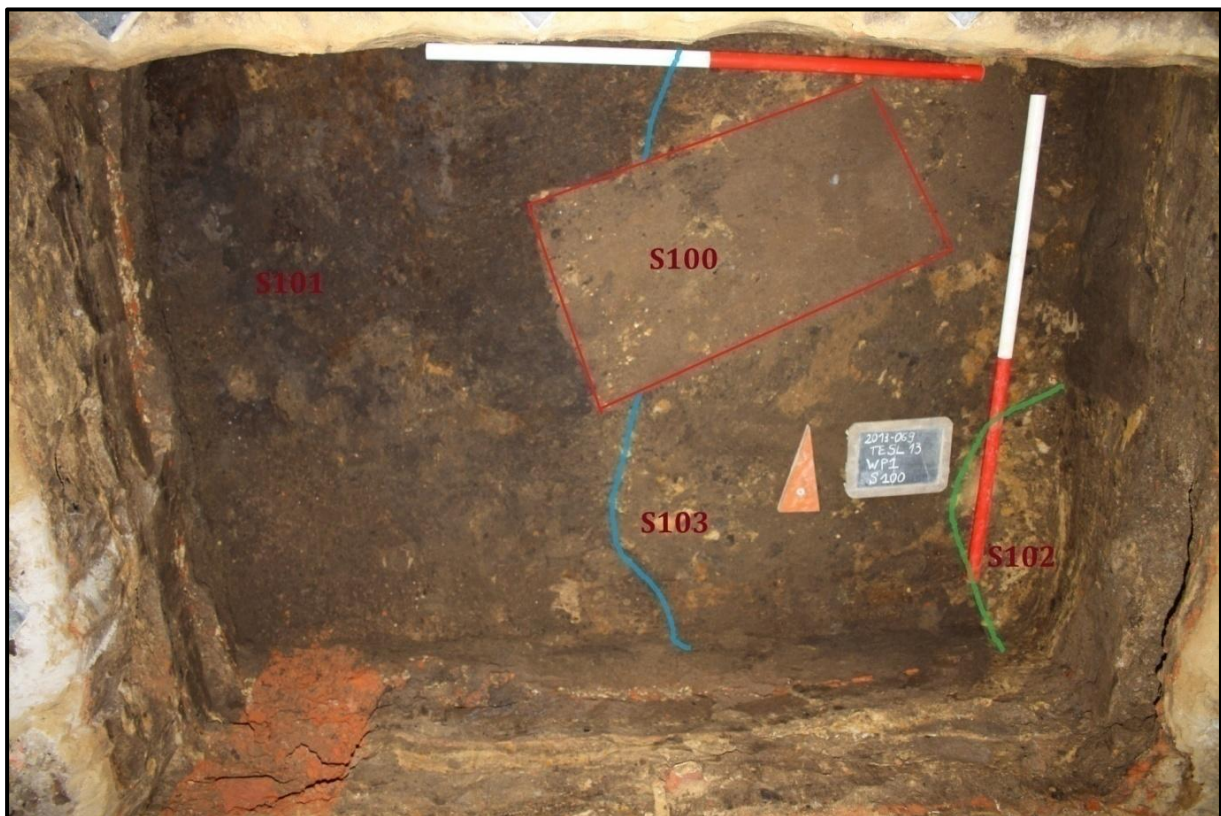
Werkput 1 (WP1) werd aangelegd in het noordwesten van de kerk (zie bijlage 1), op de grens van de noordelijke zijbeuk met de middenbeuk, tussen de eerste en tweede zuil (te tellen vanaf het westen). De put had een oppervlakte van 1,64m x 1,18m en ging ongeveer 90cm diep. Bij het uitgraven werden in totaal 5 vlakken aangelegd waarbij de moederbodem werd bereikt in het laatste vlak. De archeologische informatie viel vooral uit de aanwezige profielen te halen. In deze werkput werd tevens het skelet van een baby/peuter aangetroffen.

Figuur 7: Zicht op vlak 5 in werkput 1.

De moederbodem werd bereikt op een diepte van ongeveer 85cm onder het loopniveau. In de moederbodem werd mogelijk nog een kuil (S104) uitgegraven. Deze had een opvulling van bruin zand met gele, oranje en zwarte vlekken met zeer weinig houtskoolspikkels en weinig brokjes verbrande leem. Deze kuil kan echter ook in verband staan met een latere vergraving of is het een restant van de bovenliggende laag (S105), bestaande uit licht oranje bruin zand met donker bruine vlekken en weinig houtskoolspikkels. Daarboven (S103) lag een donkerbruine laag bestaande uit donker zwart humeus zand met licht gele, bruine en grijze vlekken. Dit was waarschijnlijk een deels verploegde sterk verbruinde B-horizont met daarboven een A(p)2-horizont (oude ploeglaag, S101). In S101 werd een kuil (S100) uitgegraven met daarin een menselijke begraaving (zie figuur 8). Deze kuil was echter niet waarneembaar in één van de profielen.

Tijdens het uithalen van de grafkuil werd een slecht bewaarde houten kist (S107) aangesneden, daaronder bevonden zich de menselijke resten van een baby of peuter (S109, zie figuren 9 & 10).

Figuur 8: Zicht op vlak 3 in WP1 met de aflijning van de grafkuil (rood, S100).

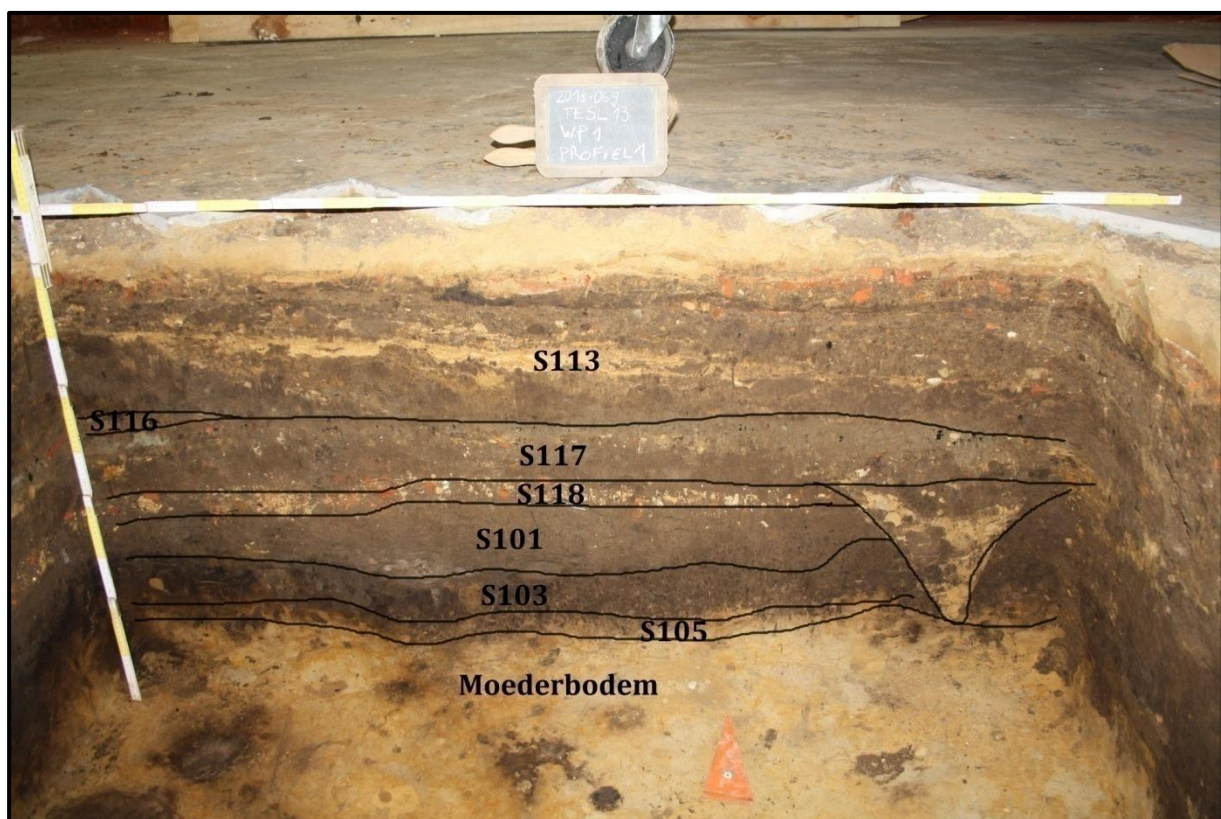

Figuur 9: Zicht op de grafkuil (S100) en slecht bewaarde houten kist (S107, het donkerbruine) in WP1.

Figuur 10: Zicht op S109 vanuit het zuiden.

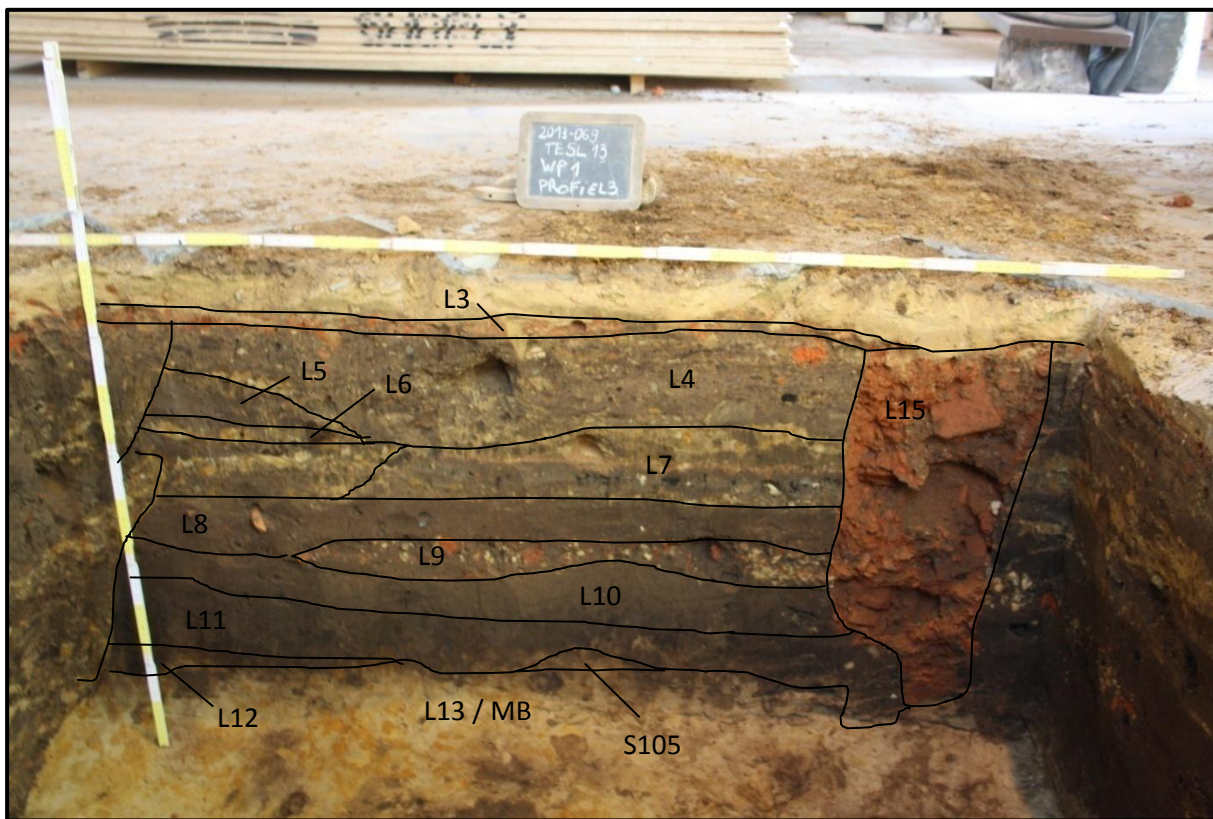
De daar bovenop liggende laag (S118) was zichtbaar in 3 profielen (uitgezonderd profiel 2) en bestond voornamelijk uit puin van baksteenbrokjes, brokjes grijsgele zandige mortel en wat zandvlekken. In dit puinpakketje werd een klein kuiltje uitgegraven (S122L1 en S122L2) Daarboven was opnieuw een ploeglaag (A(p)1-horizont = S117) zichtbaar, deze was relatief puinig. Hierin werd een grote kuil (S102) uitgegraven. De rest van het profiel bestond voornamelijk uit wat heterogene laagjes (S113-S116), gevolgd door een laagje bestaande uit baksteenpuin met leisteel (S112) waarin nog een kleine kuil werd gegraven (S121), een dun stabilisé-laagje van geel zand (S111) en uiteindelijk de huidige vloer (S110). In het baksteenlaagje werd tevens nog een kuil (S120) uitgegraven van voornamelijk baksteenpuin (kan gelijkgesteld worden met S304).

Figuur 11: Zicht op Profiel 1 in werkput 1.

Figuur 12: Zicht op Profiel 2 in werkput 1.

Figuur 13: Zicht op Profiel 3 in werkput 1.

6.1.2. Werkput 2

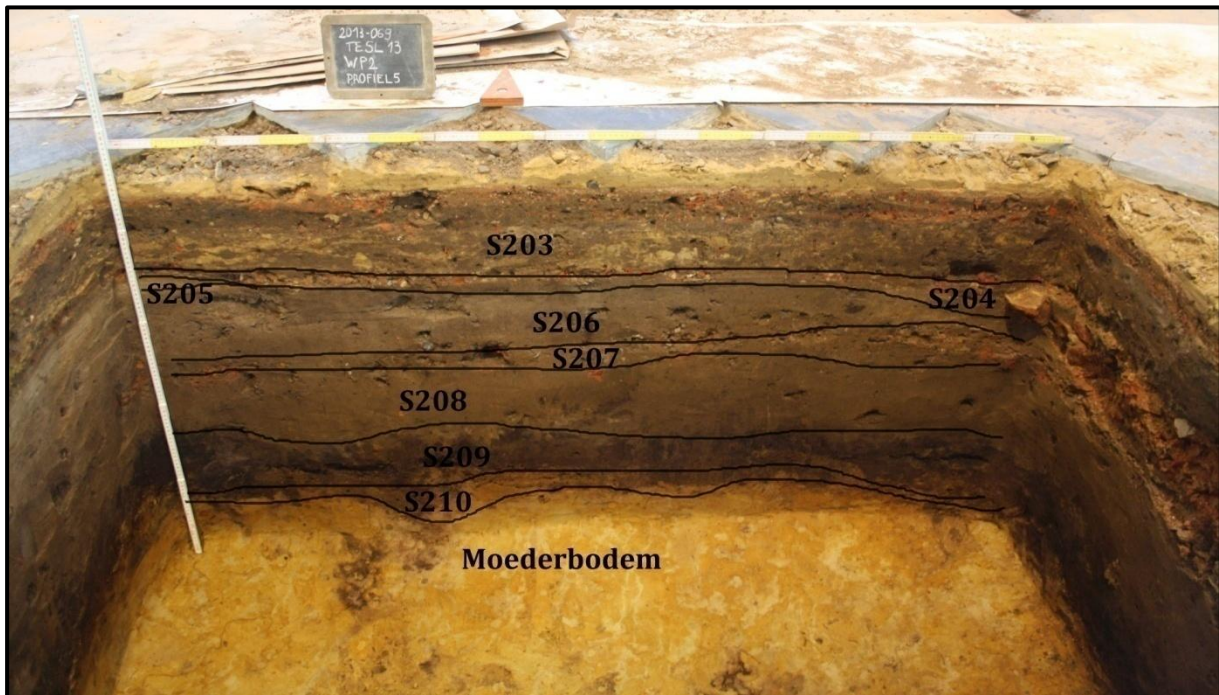
Werkput 2 (WP2) situeerde zich in het noordoosten van de kerk, eveneens op de grens van de noordelijke zijbeuk met de middenbeuk. Deze werkput lag tussen de tweede en derde zuil (te tellen vanaf het westen). Deze put mat 1,90m bij 1,20m en was ongeveer 0,93m diep. In werkput 2 werden 3 vlakken aangelegd (zie figuur 14).

Figuur 14: Zicht op Vlak 3 in Werkput 2.

De moederbodem (S211) werd bereikt op een diepte van ongeveer 86cm, in vlak 3. Over het algemeen had deze werkput een gelijkaardige opbouw als werkput 1. Bovenop de moederbodem bevond zich een dun zwartbruin laagje (S210) met daarboven de sterk verbruinde B-horizont (S209). Deze was sterk verploegd en vrij humusrijk, een podzolbodem. Nadien werd het profiel opgehoogd met een bruine ploeglaag, deels vermengd met de onderliggende laag (A(p)2-horizont). Tussen deze ploeglaag en daarbovenliggende ploeglaag bevond zich een puinlaag (S207) bestaande uit donkerbruingrijs zand met baksteenpuin, leisteen en mortelbrokjes. Daarbovenop zat de volgende ploeglaag (S206, A(p)1-horizont) bestaande uit donker bruingrijs zand met vrij weinig inclusies, onder andere houtskoolspikkels. De laag erboven (niet in elk profiel even duidelijk zichtbaar) bestond uit grijs zand (S205). Erboven zat een puinlaag (S204) die voornamelijk opgevuld was met baksteenbrokken, fragmenten leisteen en

mortelbrokken. Deze werd naar het oosten wat breder (zie figuur 16). Daarbovenop zat een vrij vermengd pakket (S203) bestaande uit donkerbruin zand met gele, grijze en lichtere bruine vlekken en vlekjes, brokjes verbrande leem. Daarboven bevonden zich een dun laagje baksteenpuin (S202), een dun laagje geel zand (S201) en de huidige vloertegels (S200).

Figuur 15: Zicht op Profiel 5 in werkput 2.

Figuur 16: Zicht op Profiel 6 in werkput 2 met de breder wordende puinlaag (S204).

6.1.3. *Werkput 3*

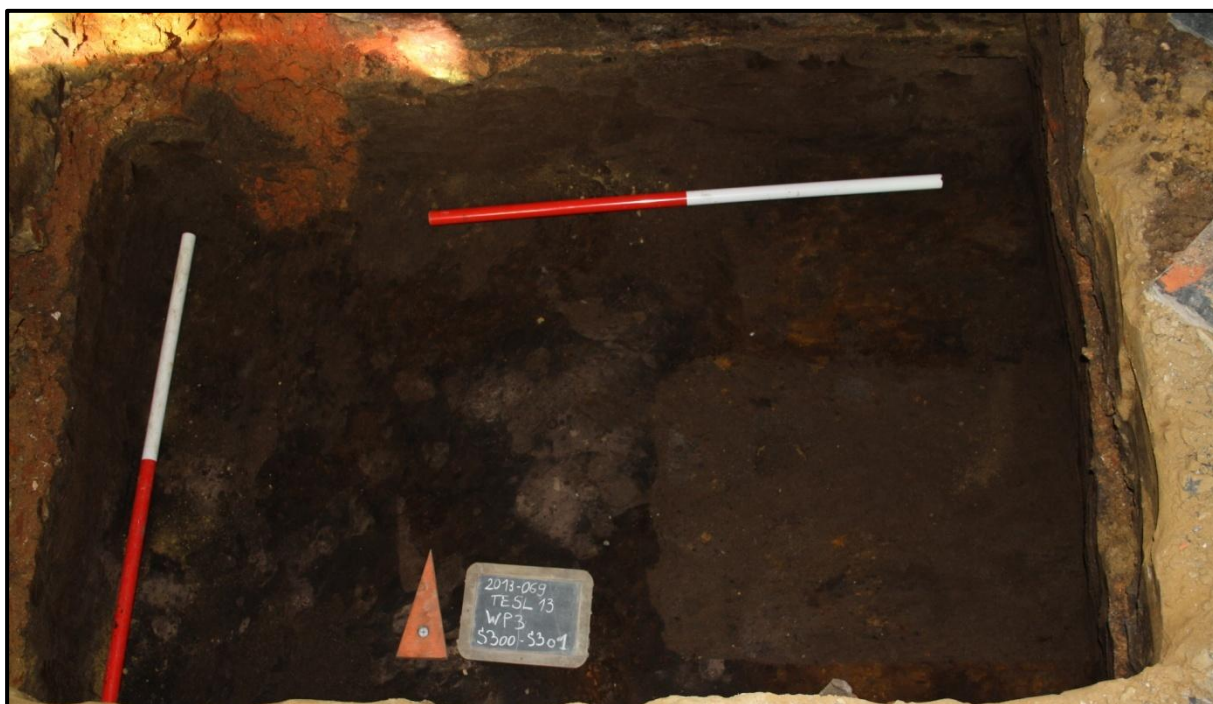
Deze put (WP3) werd aangelegd in het zuidoosten van de kerk, op de grens van de zuidelijke zijbeuk en de middenbeuk, tussen de eerste en tweede zuil (te tellen vanaf het westen). Deze put had als afmetingen 1,66 x 1,14m en een diepte van 0,94m. In deze put werden 3 vlakken aangelegd, in het laatste vlak werd de moederbodem bereikt (zie figuur 17). Er werden zeer slecht bewaarde menselijke resten aangesneden.

In deze werkput werd de moederbodem bereikt op een diepte van 84cm. Deze werkput had ongeveer dezelfde opbouw als de eerdere werkputten, maar er zijn wel enkele verschillen. Bovenop de moederbodem bevond zich de sterk verbruinde B-horizont (S308), die bestaat uit een donkerbruinzwart zandpakket met grijze, gele en bruine vlekken. Daarboven was er een Accumulatie (A(h)-horizont) en E-uitlogingshorizont (S307, zie figuur 21) zichtbaar, bestaande uit een grijs pakket van zand met weinig houtskoolspikkels. Erbovenop bevond zich de enige ploeglaag (S301, A(p)-horizont), bestaande uit donker bruinzwart humeus zand met gele, bruine en grijze vlekken. In deze ploeglaag werd een kuil (S300) uitgegraven. Onderaan in deze kuil bevonden zich zeer slecht bewaarde menselijke resten (S311, enkel een klein restant van de schedel kon nog worden waargenomen). Een duidelijke kistaflijning kon echter niet worden waargenomen, maar het grote aantal nagels in deze kuil toonde aan dat er zeker een kist aanwezig was.

Daarbovenop bevond zich een dun grijs zandlaagje (S310) met daarop een puinlaag (S306) bestaande uit baksteenpuin, mortelbrokken en fragmenten leisteen. Net zoals in de vorige werkputten kon daarbovenop het pakket van verschillende laagjes (S305) gesitueerd worden. Nadien volgde dezelfde opbouw als in de eerdere putten, enkel het dunne baksteenpuinlaagje ontbrak in deze werkput. Net zoals in WP1 werd ook hier een kuil uitgegraven die volledig gevuld werd met baksteenpuin (S304, zie figuur 20).

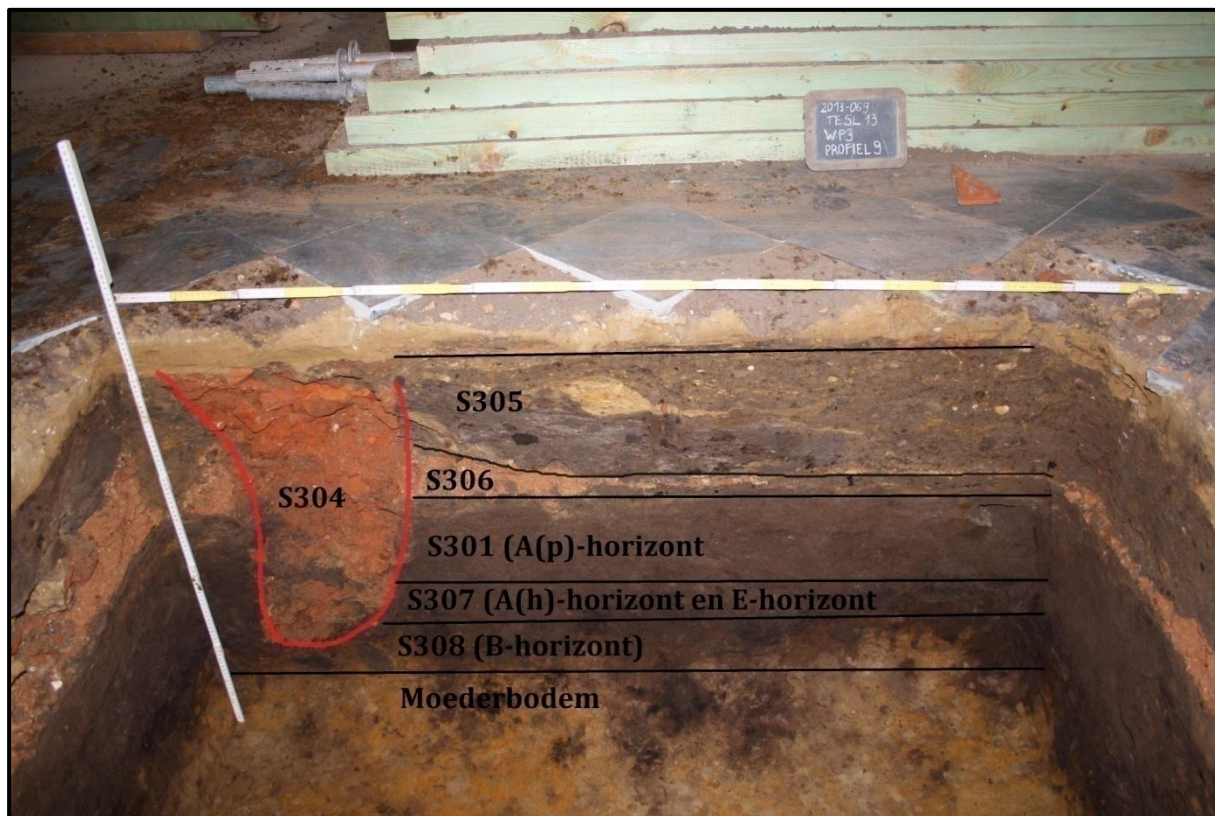
Figuur 17: Zicht op vlak 3 in werkput 3.

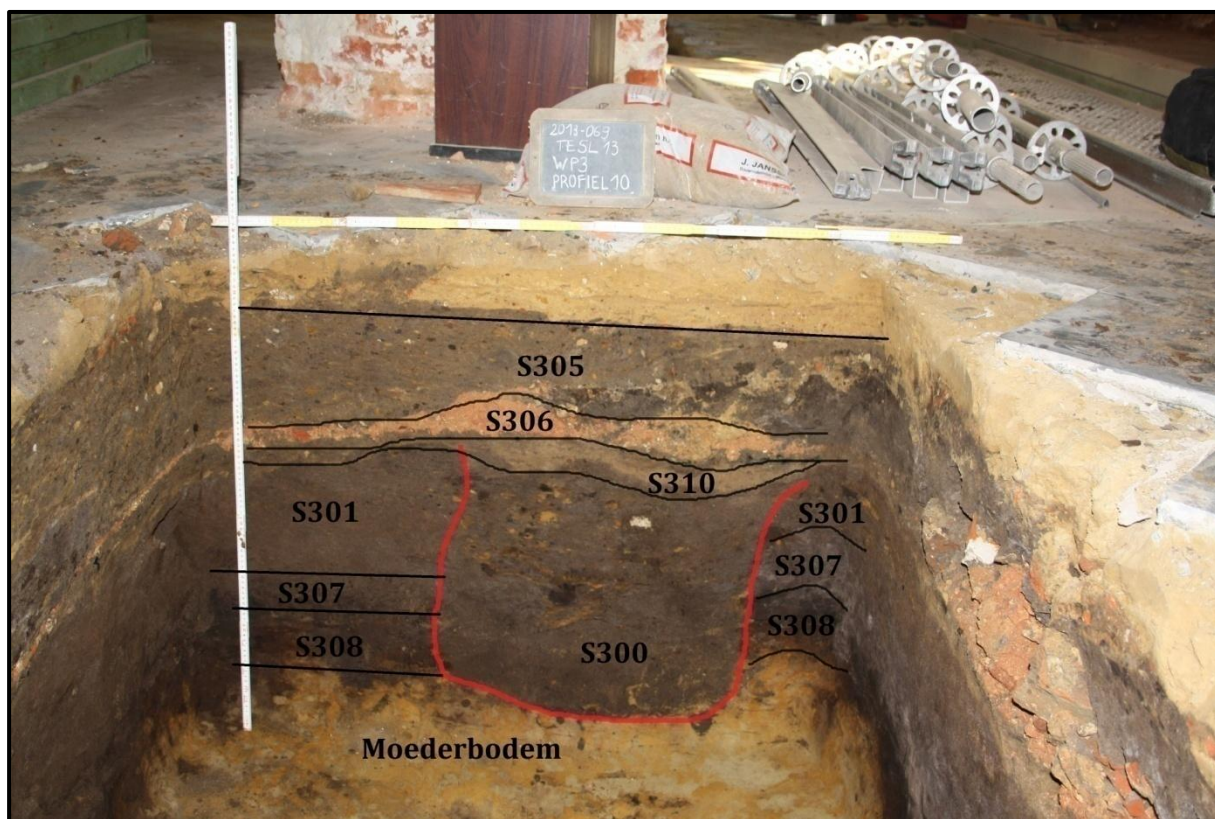
Figuur 18: Zicht op vlak 2 in WP3 met rechts de grafkuil S300.

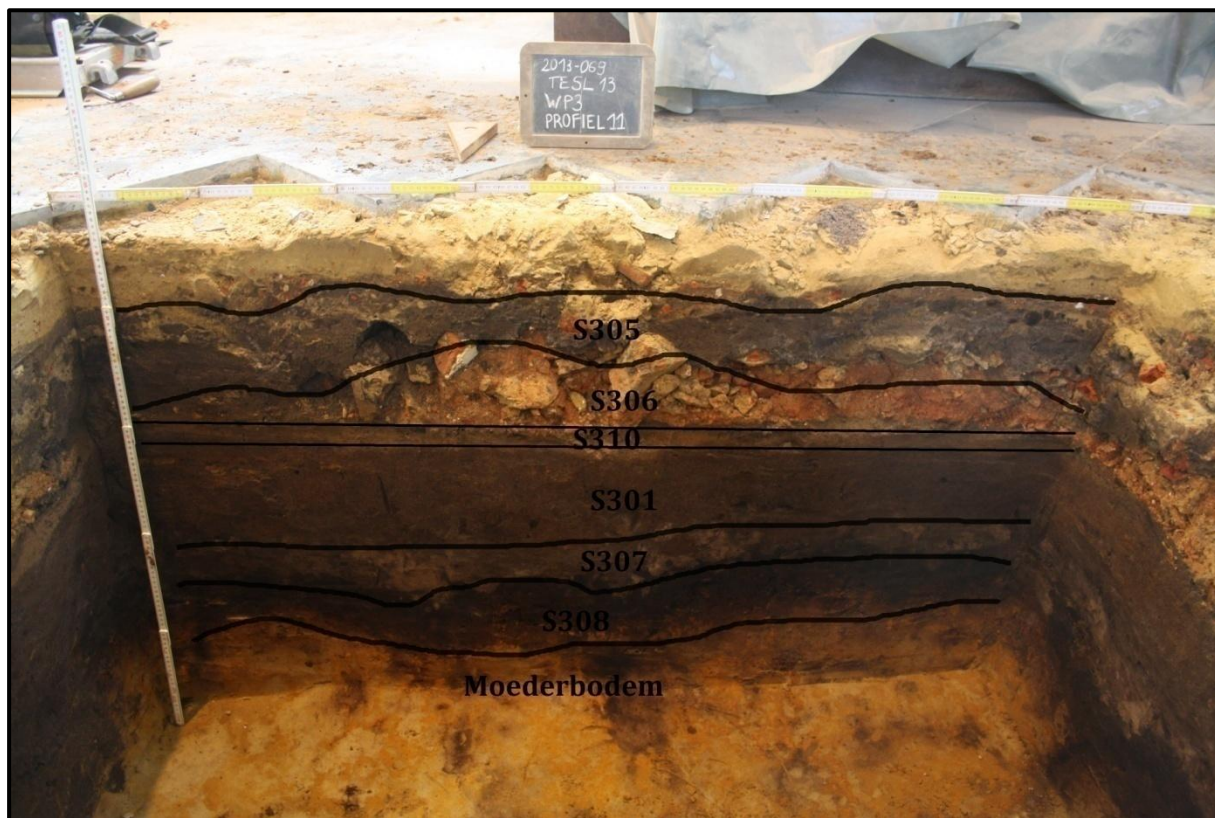
Figuur 19: Detail van grafkuil S300 met de slecht bewaarde schedel in WP3.

Figuur 20: Zicht op profiel 9 in WP3 met S304.

Figuur 21: Zicht op profiel 10 met in het rood grafkuil S100.

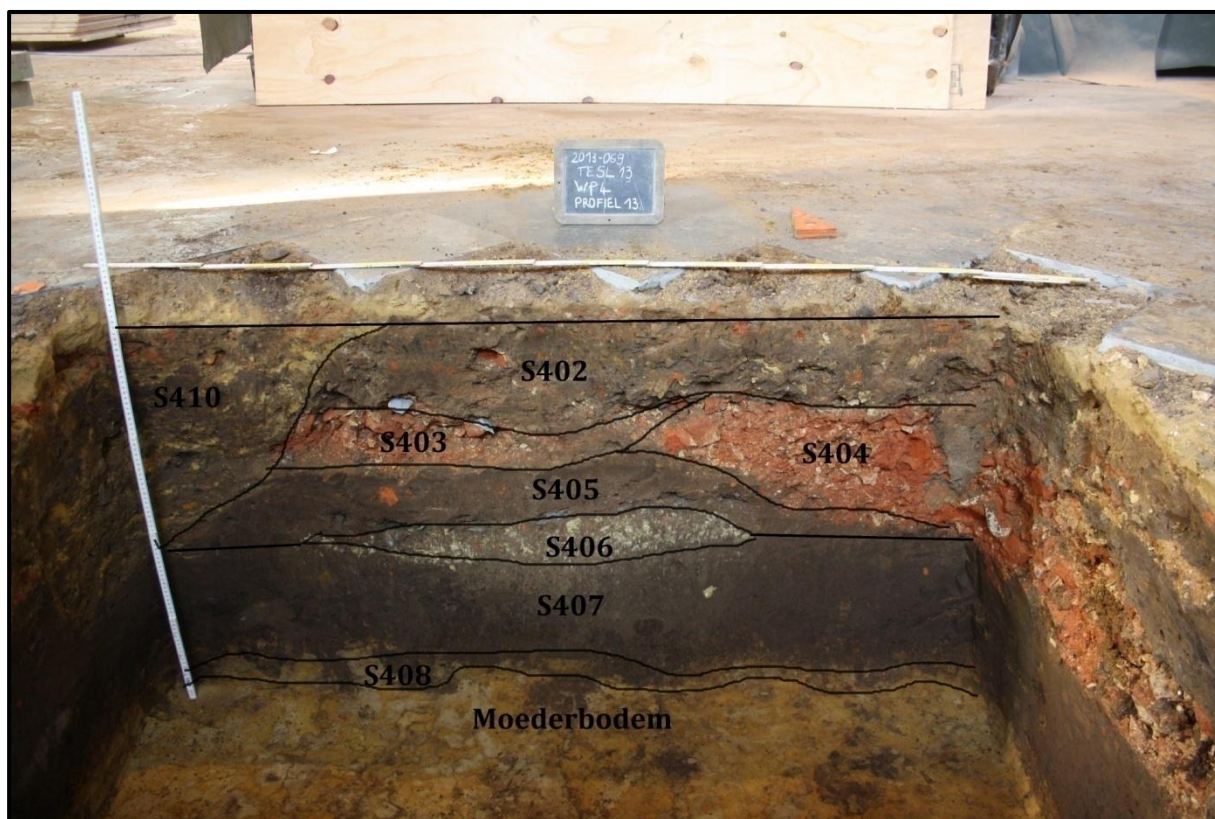
Figuur 22: Zicht op profiel 11 met duidelijke A(h)-horizont en E-horizont (S307).

6.1.4. Werkput 4

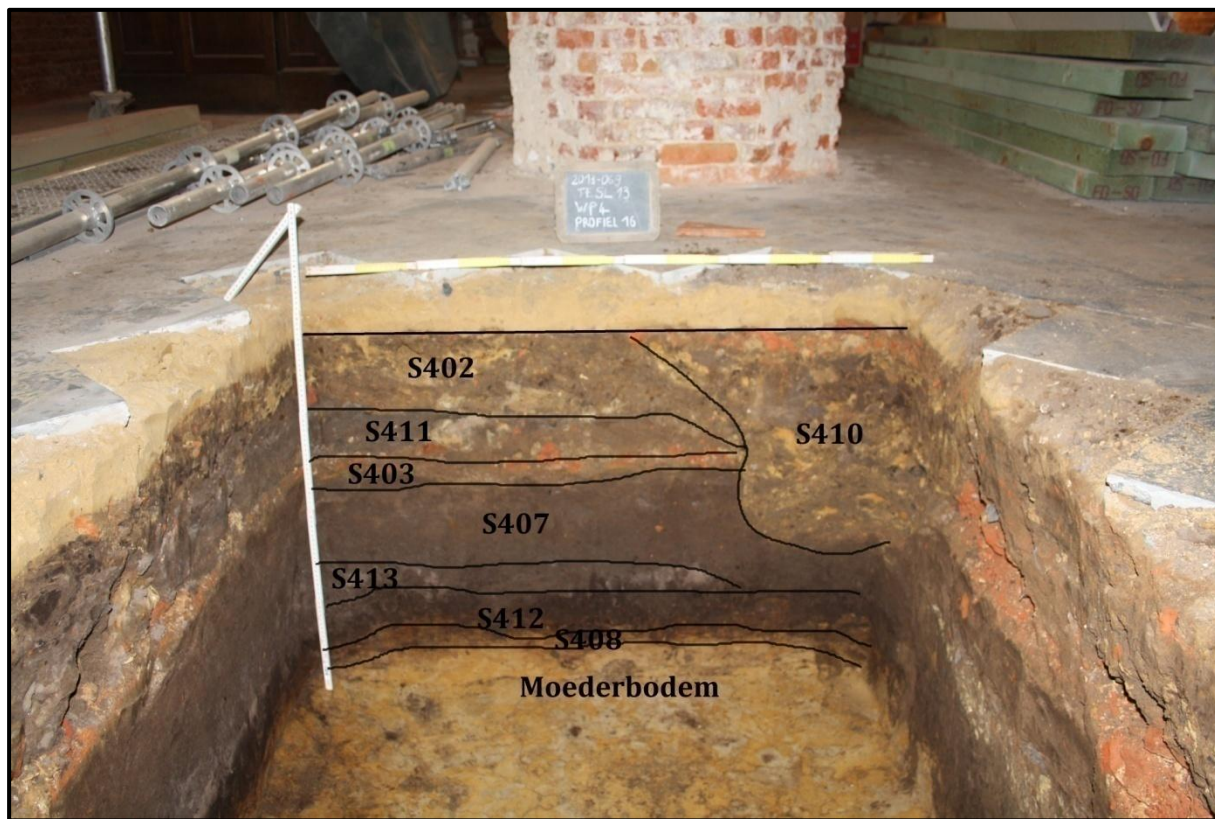
Werkput 4 (WP4) bevond zich in het zuidoosten van de kerk, op de scheiding van de middenbeuk met de zuidelijke zijbeuk, tussen de tweede en de derde zuil (te tellen vanaf het westen). Deze werkput mat 1,60 x 1,16m en had een diepte van ongeveer 0,9m. In werkput 4 werden 3 vlakken aangelegd, in het laatste vlak werd de moederbodem bereikt. Deze werkput kende een enigszins andere profielopbouw dan de overige drie werkputten.

De moederbodem werd bereikt op een diepte van ongeveer 88cm (diepste punt). Bovenop de moederbodem zat een dun laagje (S408) bestaande uit oranje bruinig zand. Anders dan in de overige werkputten en profielen was er in dit profiel geen duidelijk B-horizont zichtbaar. De daaropvolgende laag was onmiddellijk een oude ploeglaag (S407, A(p)2-horizont, bestaande uit een donkerbruin zandpakket met grijze en bruine vlekken. Erbovenop (zichtbaar in profiel 13) was een lens (S406) zichtbaar, bestaande uit donkerbruin zand met gele, witte, blauwgrijze en lichtbruine vlekken en fragmenten leisteen. Mogelijk ging het hier om een kuil of andere opvulling die echter op een slechte manier werd aangesneden. Boven S406 was de oude ploeglaag (S405, A(p)1-horizont) zichtbaar met daarboven twee verschillende puinpakketten (S403 en S404). Daarboven kwam zoals in de overige werkputten het gelaagd pakket (S402) dat bestond uit donkerbruin zand met bruine, gele en grijze vlekken, houtskoolspikkels, brokjes verbrande leem, baksteenbrokjes en mortelbrokjes. In dit pakket was een kuiltje (S410) uitgegraven (zichtbaar in profiel 13 en 16, zie figuren 23 en 24). Uiteindelijk werd dit pakket afgedekt met het geel zandlaagje (S401) en daarop de huidige vloertegels (S400).

Profiel 16 (zie figuur 23) had echter een iets andere opbouw. Bovenop de moederbodem bevond zich S408 met daarboven een duidelijke B-horizont (S412) bestaande uit een ijzerrijke humuspodzolbodem. Daarboven bevond zich een A(h)-horizont en E-horizont (S413), met erbovenop de A(p)2-horizont, gevolgd door het puinlaagje (S403). Anders dan in de andere profielen en werkputten kon er hier voor het eerst een onderverdeling gemaakt worden in twee lagen (S411 en S402). S411 bestond uit een sterk vermengd pakket bestaande uit donkergrijs zand met houtskoolspikkels, gelige lemige zandvlekken, baksteenbrokken en mortelbrokken. Daarboven bevond zich S402, een sterk vergraven vloerniveau, gevolgd door de normale opbouw zoals in de andere werkputten.

Figuur 23: Zicht op profiel 13 in WP4.

Figuur 24: Zicht op profiel 16 in WP4.

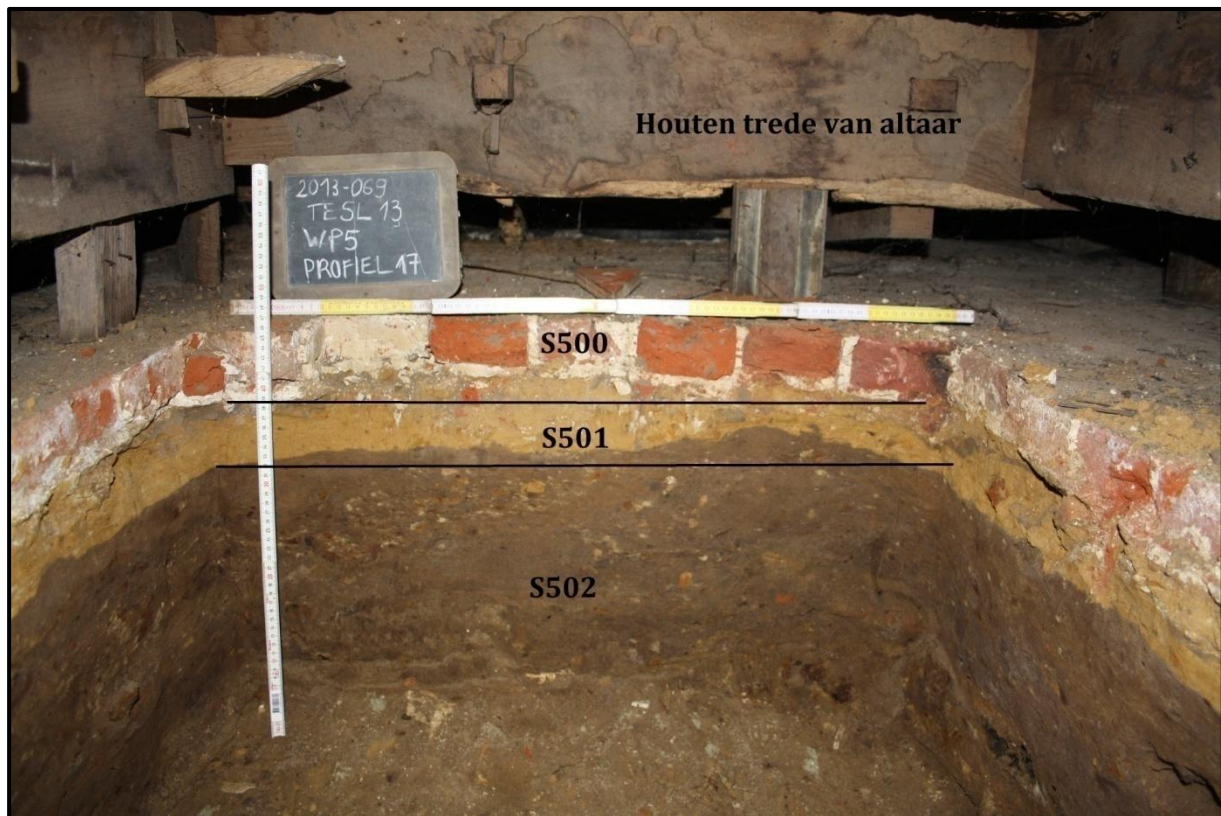
6.1.5. Werkput 5

De laatste werkput, werkput 5 (WP5), kon worden gesitueerd onder het altaar (zie figuur 6). Deze werkput had als afmetingen 1,56m x 0,8m en een diepte van 0,5m. Werkput 5 werd niet zo diep uitgegraven als de overige werkputten en omwille van de locatie aan het altaar was deze put iets (ongeveer 20cm) hoger gelegen dan de overige werkputten. In deze werkput werd 1 vlak aangelegd.

In de aanwezige profielen in WP5 konden drie lagen onderscheiden worden. Onderaan bevond zich een puinpakket (S502) dat bestond uit vrij los bruin zand met brokken leisteen, baksteen en natuursteen. Dit vormde een ophogingspakket. Daarboven bevond zich een laagje geel zand (S501) dat als stabilisé functioneerde met daarboven de originele bakstenen vloer van het altaar. Daarboven bevond zich nog een houten trede.

Figuur 25: Zicht op vlak 1 in WP5.

Figuur 26: Zicht op profiel 17 (zuidprofiel).

6.1.6. Sleuf 1

Deze sleuf werd aangelegd over de gehele zuidlengte van de kerk aan de buitenkant. Het ging om een vrij smalle sleuf met enkele uitbreidingen aan zowel de noordelijke zijde (richting de kerk), als de zuidelijke zijde. De opbouw van de volledige sleuf was grotendeels gelijk, er werden bijgevolg 2 profielen gezet, één aan de noordelijke zijde en één aan de zuidelijke zijde.

6.1.6.1. Profiel 1

Dit profiel was gesitueerd aan de zuidelijke zijde van de sleuf, ongeveer centraal. De opbouw kan als volgt beschreven worden: onderaan zit de origineel bewaarde bodem (moederbodem). Daarboven bevond zich een pakket van bruingrijs zand (L4) met beige vlekken en zeer weinig baksteenspikkels, gevolgd door een ietwat gevlekt grijszwart zandpakket (L3) met vrij veel plantenwortels, bruine vlekken (afkomstig van de laag erboven) en baksteenspikkels. Erbovenop zat een gevlekte laag (L2) bestaande uit bruin en zwart zand met vrij veel plantenwortels, baksteenspikkels, -brokjes en -brokken,

brokjes ijzerconcretie en mogelijk wat spikkels verbrande leem, mogelijk een podzol. De bovenste laag (L1) bestond uit vrij los zand met veel plantenwortels en baksteenspikkels gevolgd door gras met eronder grijsbruine aarde.

Figuur 27: Overzicht van sleuf 1 vanuit het westen.

Figuur 28: Zicht op profiel 1 in sleuf 1.

6.1.6.2. Profiel 2

Profiel 2 kon gesitueerd worden aan de noordelijke wand van de sleuf, centraal op ongeveer gelijke hoogte van profiel 1. Dit profiel heeft de volgende opbouw: onderaan is de moederbodem zichtbaar, gevolgd door een laag van bruingrijs zand (L5) met beige vlekken en weinig baksteenspikkels. Deze laag is identiek aan L4 uit profiel 1. Daarboven bevond zich een sterk vermengd pakket (L4) van donkerbruin zand met moederbodenvlekken, bruine vlekken en enkele baksteenspikkels. Daarbovenop zat een betonniveau (L3), gevolgd door een laag van vrij los bruin zand met plantenwortels en baksteenspikkels (L2), identiek aan L1 uit profiel 1. De bovenste laag werd opnieuw gevormd door het gras met de recente grijsbruine aarde (L1).

Figuur 29: Zicht op profiel 2 in sleuf 1.

6.2. Beschrijving van het vondstmateriaal

6.2.1. *Keramik*

Er werd nauwelijks keramik aangetroffen tijdens het aanleggen van de verschillende werkputten. In WP2 werd een scherf rood geglaazuurd aardewerk gevonden in S206, de meest recente ploeglaag. In WP3 werd tijdens het vrijleggen van S311 een kleine scherf Langerwehe-steengoed gevonden. Het ging in de beide gevallen om wandscherven die kunnen gedateerd worden in de postmiddeleeuwen.

6.2.2. *Menselijk botmateriaal*

In WP1 werd zoals eerder aangegeven een skelet van een baby/peuter gevonden en in WP3 werden de nauwelijks bewaarde resten van een schedel aangesneden. Daarnaast werd enkel uit profiel 3 van WP1 (S117), in de recente ploeglaag (S206) van WP2 en tijdens het verdiepen in WP4 telkens 1 fragment bot gerecupereerd. In sleuf 1 werd ook nog wat los botmateriaal aangetroffen, het ging vooral om fragmenten lange beenderen die niet in anatomisch verband lagen.

6.2.3. *Metaal*

Deze vondstcategorie beslaat het grootste aantal vondsten. Het gaat hier vooral om kistnagels. Ook werden enkele platte fragmenten metaal aangetroffen, het is echter niet duidelijk wat de functie van deze was.

6.2.4. *Glas*

Tijdens het opkuisen van vlak 1 in WP5 werd een stuk glas gevonden. Gezien de opbouw van deze werkput, kan gesteld worden dat het gaat om een vrij recent fragment.

6.2.5. *Hout*

Bij de twee begravingen werden resten van het hout van de kist gerecupereerd. Bij de begraving in WP1 was deze kist (S107) nog enigszins zichtbaar, terwijl bij de begraving in WP3 er geen duidelijke aflijning van de kist zichtbaar was.

6.2.6. Natuursteen

In werkput 4 werden tijdens het verdiepen naar vlak 3 twee fragmenten steen gevonden, het gaat vermoedelijk om natuursteen.

6.3. Vergelijking tussen de verschillende werkputten

Tussen de verschillende werkputten konden er een aantal gelijkenissen worden vastgesteld. Een aantal lagen kwamen in zo goed als alle profielen voor en konden aan elkaar gelinkt worden. Het ging hier om alle werkputten, uitgezonderd werkput 5. Er konden moeilijk relaties worden vastgesteld tussen werkput 5 en de overige werkputten, gezien zijn locatie en de geringe diepte van de uitgraving.

Belangrijk vast te stellen was dat er in alle profielen (uitgezonderd profiel 13 en 14 in WP4) een duidelijke B-horizont (een ijzerrijke humuspodzolbodem) zichtbaar was. Deze had de volgende spoornummers : S105, S103, S209, S210, S308, S408 en S412. Deze was echter niet in alle profielen even duidelijk, maar samenvattend kan gesteld worden dat het ging om een sterk verbruinde B-horizont. In sommige profielen was hij iets meer vermengd met de bovenliggende ploeglaag. Daarboven kwam in de meeste gevallen een oude ploeglaag (A(p)-horizont. Deze bestond uit een dik pakket donkerbruin zand en was vrij antropogeen. Deze ploeglaag had de volgende spoornummers : S101, S208, S301 en S405. In enkele gevallen werden deze beide gescheiden door het voorkomen van een accumulatie- (A(h)-horizont) en uitlogingshorizont (E-horizont), dit was het geval in WP3 en WP4. In WP2 was hij op bepaalde plaatsen heel vaag zichtbaar en in WP1 was hij niet zichtbaar. Deze had de spoornummers: S307 en S413.

De dikke antropogene ploeglaag werd in elk profiel bedekt door een puinpakket (dit zag er echter niet overal hetzelfde uit, gezien de variërende bodemopbouw). In WP1 en WP2 was dit pakket vrij gelijkaardig (S118 en S207) en dit pakket werd nadien bedekt door een tweede ploeglaag (A(p)1-horizont, spoornummers: S117 en S206.

In de overige twee werkputten was er geen tweede ploeglaag waar te nemen. Aangezien er geen duidelijk niveauverschillen waar te nemen vielen, was het niet meteen duidelijk hoe dit kwam, mogelijk had dit te maken met de locatie van de eerdere kerk/kapel (cfr. *supra*). Hoe dan ook, de bovenste ploeglaag (A(p)1-horizont in WP1 en WP2 en de A(p)2-horizont in WP3 en WP4) werd afgedekt door een dun zandlaagje (S116, S205 en S310) en/of puinpakket (S119, S204, S306 en S403). Het dun zandlaagje wees op een loopniveau van een eerdere kerkfase, dat was echter niet aanwezig in WP4.

Bovenop het puinpakket of puinlaagje kon er in elk profiel een dik vermengd pakket gesitueerd worden (S113, S203, S305, S402 en S411), bestaande uit verschillende dunne laagjes met vrij veel houstkoolspikkels en -brokjes, brokjes verbrande leem, baksteenbrokjes, fragmenten leisteen en brokjes mortel. Het kan waarschijnlijk

geïnterpreteerd worden als meerdere en mogelijk vergraven loop- en vloerniveaus. Dit had te maken met de verschillende bouwfasen van de kerk.

In zowel WP1 als WP3 (die tegenover elkaar lagen in de kerk) kwam een kuil voor die volledig gevuld was met baksteenpuin (S120 en S304), mogelijk liep deze kuil door over de volledige middenbeuk. Deze waren uitgegraven in het vermengd pakket en hadden mogelijk te maken met één van de bouwfasen van de kerk.

In sleuf 1 aan de zuidelijke buitenzijde van de kerk werden 2 profielen aangelegd. De opbouw van deze 2 profielen was gezien de afstand tussen de beide (100m) volledig verschillend.

7. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS

In de 15de eeuw stond reeds een kapel te Engsbergen, deze werd afgebroken waarna er in 1649 een nieuwe kapel werd gebouwd. In 1749 werd de kerk gerestaureerd, waarna ze in 1839 volledig werd afgebroken en de huidige neoclassicistische kerk werd opgetrokken.

De onderzoeksvragen kunnen als volgt beantwoord worden:

- Indien er menselijke resten werden aangetroffen: welke aanwijzingen zijn er in verband met de verspreiding en densiteit van begravingen binnen de kerk?

In de kerk werden menselijke resten aangetroffen. In WP1 werden de resten aangesneden van een baby, terwijl in WP3 vermoedelijk de resten van een volwassen individu werden aangetroffen. Bij deze laatste ging het echter enkel om de zeer fragmentaire resten van een schedel. De resten van de baby kunnen maar weinig vertellen over de begraafplaats binnen de kerk, aangezien deze vermoedelijk dateren van een oudere fase, ten tijde van de kapel. De grafkuil werd vermoedelijk uitgegraven in S101, een oude ploeglaag, mogelijk uit de fase van de kapel. De kuil waarin de resten werden geplaatst was echter niet waar te nemen in de geplaatste profielen. De resten uit WP3 daarentegen kunnen mogelijk wel wijzen op het voorkomen van begravingen binnen de kerk. Aangezien het echter om 1 enkele grafkuil gaat, kan er niet met zekerheid besloten worden tot het voorkomen van meerdere begravingen binnen de kerk.

- Op welke diepte bevinden de resten zich?

In WP1 werden de restanten van de kist aangesneden op een diepte van +22,51m TAW, de resten in WP3 bevonden zich op een hoogte van +22,55m TAW. De kuil van deze resten is waarneembaar in profiel 10 van WP3.

- Wat is de bewaringstoestand van het skeletmateriaal?

De resten in WP1 waren vrij goed bewaard, terwijl de resten in WP3 nauwelijks bewaard bleven, deze konden onmogelijk worden ingezameld.

- Wat is hun datering?

Er werd geen aardewerk of ander vondstmateriaal aangetroffen bij de menselijke resten, waardoor ze niet exact kunnen gedateerd worden.

- Tot welke bouwfases van de kerk dateren de begravingen?

Aangezien er geen vondsten werden aangetroffen bij de begravingen kunnen deze niet gedateerd worden. Aan de hand van de profielen kan echter geprobeerd worden om de begravingen te linken met eventuele bouwfases. De grafkuil in WP1 was echter niet waarneembaar in 1 van de profielen, maar deze werd vermoedelijk uitgegraven in S101, een oudere ploeglaag, die vermoedelijk dateert van de periode van de kapel.

De vermoedelijke grafkuil (S300) van de resten in WP3 zijn waarneembaar in profiel 10 en bevonden zich vermoedelijk onder een loopniveau (S310), waardoor ze mogelijk in verband kunnen gebracht worden met de eerste kerkfase in 1839.

- Zijn er aanwijzingen over het geslacht, de identiteit en/of sociale status van de overledenen?

Geslachtsbepaling, leeftijd en andere informatie konden niet worden vastgesteld bij de beide skeletten, enerzijds omdat dit bij baby's onmogelijk is en anderzijds omdat de slechte staat (enkel de fragmentaire resten van de schedel) van het skelet uit WP3 dit niet toeliet.

- Zijn er resten van oudere kerk- of kapelfasen aangetroffen? Uit welke periode dateren deze en kunnen ze gelinked worden aan een gekende kerkfase? Bevestigen zij wat we kennen uit de historische en iconografische bronnen? Zo neen, in welke mate wijken zij ervan af? Zo ja, zijn er elementen aanwezig die een aanvulling kunnen zijn op wat we kennen?

Er kan niet met zekerheid vastgesteld worden of de mogelijk afbraaklagen, puinkuilen en eventuele vloerniveaus gelinked kunnen worden met eerdere kerk- of kapelfasen. Het eventuele vloerniveau en puinpakket in WP3 (zie figuur 31) kunnen mogelijk in verband gebracht worden met de kerkfase en afbraakfase rond 1839. In profiel 5 van WP2 is waarschijnlijk een brandpakket (figuur 30) waarneembaar dat

mogelijk ook met die afbraakfase kan in verband gebracht worden. Het gebrekkige vondstmateriaal laat echter geen datering met zekerheid toe.

- Zijn er archeologische sporen aangetroffen ouder dan de kerk? Wat is hun datering en interpretatie?

Het skelet aangetroffen in WP1 van de baby kan mogelijk gelinkt worden met de periode van de kapel, maar ook hier kan er geen datering met zekerheid gegeven worden.

- Is er een relatie met de latere religieuze site?

De aangetroffen sporen en vondsten vormen op geen enkele manier een verband met de latere religieuze site. Als er al een verband zou zijn, is dit door de beperkte uitgravingen niet vast te stellen.

In profiel 2 van sleuf 1 bevond zich een niveau uit beton, dit was niet zichtbaar in de profielen binnen de kerk. Het is niet duidelijk welke functie hieraan kan gegeven worden.

Figuur 30: Zicht op profiel 5 in WP2 met het brandpakket en de vergraven vloerniveaus.

Figuur 31: Zicht op loopniveau van vóór 1649 en afbraakfase 1649.

8. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK

Aangezien er nu enkel kleine verstoringen hebben plaatsgevonden in de Sint-Luciakerk is het aangewezen om bij volgende grondwerken minimum een archeologische begeleiding te voorzien. In twee van de vijf werkputten werden menselijke resten gevonden, het is te verwachten dat er zich onder en rond de kerk nog meerdere begravingen bevinden.

Aangezien er nu tevens geen vaststaande conclusies kunnen getrokken worden omtrent de locatie van de eerdere kapel en kerk is het minimum van een werfbegeleiding zeker noodzakelijk, zodat bij mogelijk toekomstig onderzoek hierover hopelijk wel uitsluitel kan gegeven worden.

9. SYNTHESE

In het kader van de geplande aanleg van warmtestations in de Sint-Luiciakerk aan de Engsbergseweg te Engsbergen (deelgemeente van Tessenderlo, provincie Limburg) voerde een team van Monument Vandekerckhove nv op 26 en 27 maart en 2 mei 2013 een archeologische opgraving uit in en rond het gebouw. Opdrachtgever voor het onderzoek was Bouwonderneming Fr. Goedleven n.v. Aangezien de aanleg van dergelijke stations gepaard gaat met een (beperkte) verstoring van de bodem werd opgelegd om voorafgaand aan de uitgravingen archeologisch onderzoek te laten plaatsvinden, temeer omdat oude kerken doorgaans een rijk archeologisch archief hebben. Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorwaarden opgesteld door Onroerend Erfgoed. Er werden 5 putten in de kerk onderzocht en één sleuf aan de buitenzijde van het gebouw.

Het archeologisch onderzoek leverde een aantal interessante vaststellingen op. In twee van de vijf werkputten werden menselijke resten aangetroffen, de ene in vrij goede staat, de andere slechts fragmentarisch bewaard. De overige informatie kon vooral uit de profielen worden afgelezen. Deze informatie bevestigt vermoedelijke de historische gebeurtenissen in de Sint-Luiciakerk te Engsbergen. Dit kan echter niet met zekerheid gezegd worden, aangezien er geen vondstmateriaal voorhanden was om deze sporen van een datering te voorzien.

10. LITERATUUR

- **Uitgegeven bronnen**

- CREEMERS G. 1997: 13

Creemers G. (1997) Het urnenveld van Tessenderlo – Engsbergen, *Lunula. Archaeologia Protohistorica V*, 13-14.

- **Onuitgegeven bronnen**

- *Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Tessenderlo, Engsbergseweg (Sint-Luciakerk).*

- **Internetbronnen**

- Agentschap voor Geografische Informatie:

<http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/straten>

<http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart>

<http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai>

- NGI Geodetische documentatie

<http://www.ngi.be/gdoc/viewer.htm>

- Onroerend Erfgoed:

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52275>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52279>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52286>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52265>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52298>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52291>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52262>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52281>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52251>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52290>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52254>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52288>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52274>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=1720>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=1096>

<http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=52299>

- Inventaris Onroerend Erfgoed

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/23186>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/23186/beelden>

- Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226) door Maurits Gysseling (1960):

<http://www.wulfila.be/tw/facsimile/?page=956>

<http://www.wulfila.be/tw/facsimile/?page=320>

- Heiligen.net:

<http://www.heiligen.net/heiligen/12/13/12-13-0304-lucia.php>

- Schansen in Limburg:

<https://sites.google.com/site/gl2schansen/home/tessenderlo/engsbergen>

- Koninklijke Bibliotheek van België

http://www.kbr.be/collections/cart_plan/ferraris/ferraris_nl.html

11. BIJLAGEN

- Bijlage 1: Overzichtsplan
- Bijlage 2: Vlaktekeningen werkput 1
- Bijlage 3: Vlaktekening werkput 3
- DVD met digitale versie van het rapport en de bijlagen, foto's, veldtekeningen, skeletfiches en inventarislijsten

Archeologische
opgraving
Engsbergen
Sint-Luciakerk

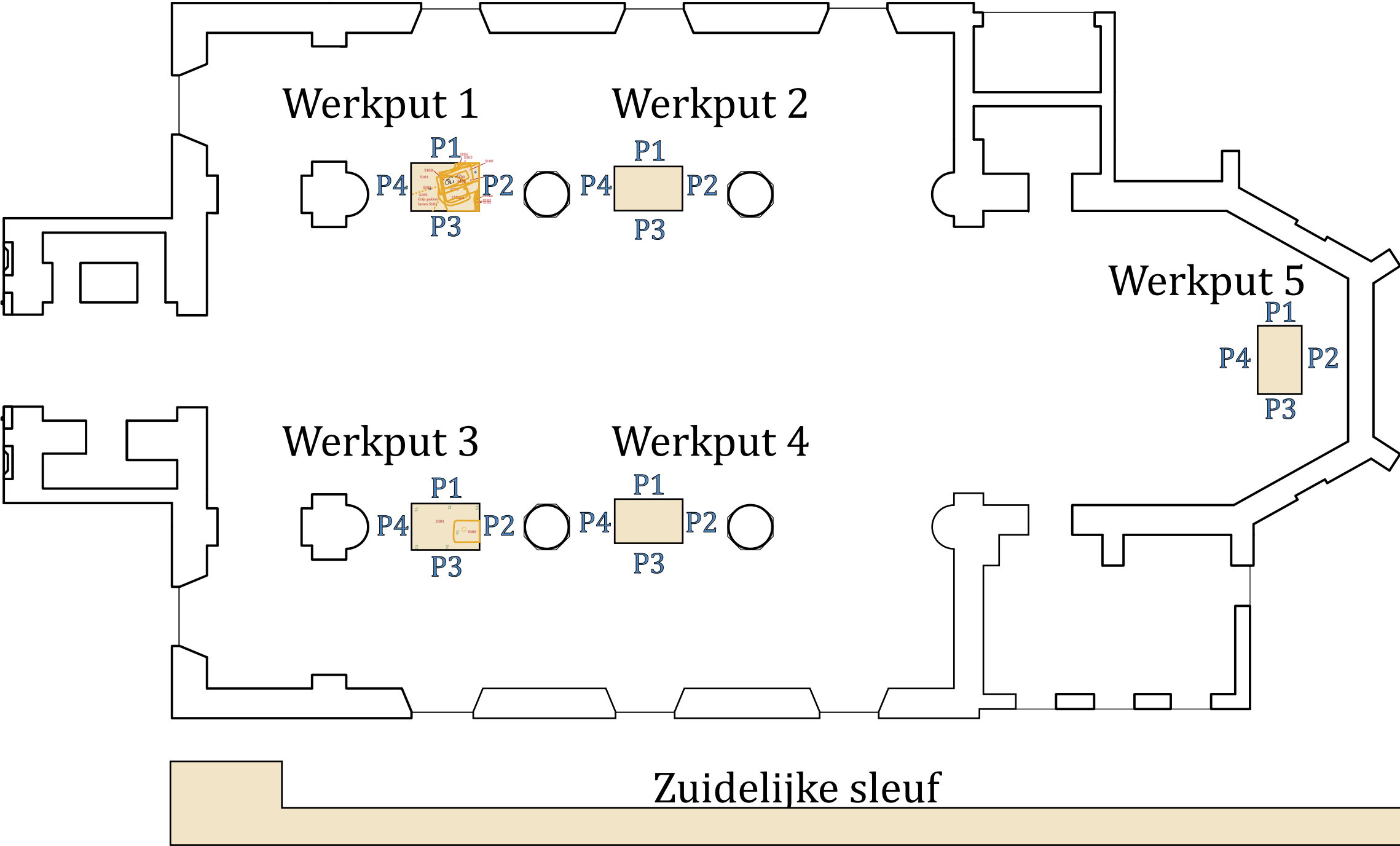
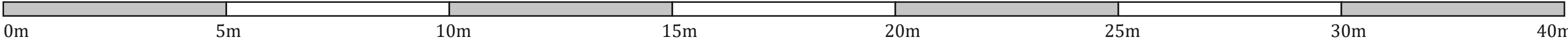
Bijlage 1 : Overzichtsplan

Archeologisch onderzochte zone

Profielnummers

Verg.nr. 2013/069

GROUP
MONUMENT

Archeologische
opgraving
Engsbergen
Sint-Luciakerk

Bijlage 2 - Vlaktekeningen werkput 1

Archeologisch onderzochte zone

S--- Spoornummer

Meetpunt

Verg.nr. 2013/069

GROUP
MONUMENT

0m

1m

2m

3m

S103

Vlak 2

S101

S100

Werkput 1

Profiel 2

Werkput 2

S102

Vlak 3

S101

S100

Grijsig pakket
boven S101

S103

Werkput 5

S102

Vlak 4

S108

Profiel 3

S106

Werkput 3

S100

Werkput 4

S107

S102

S104

S105

Vlak 5

S104

Archeologische
opgraving
Engsbergen
Sint-Luciakerk

Bijlage 3 - Vlaktekening werkput 3

 Archeologisch onderzochte zone

 Spoornummer

 Meetpunt

Verg.nr. 2013/069

GROUP
MONUMENT

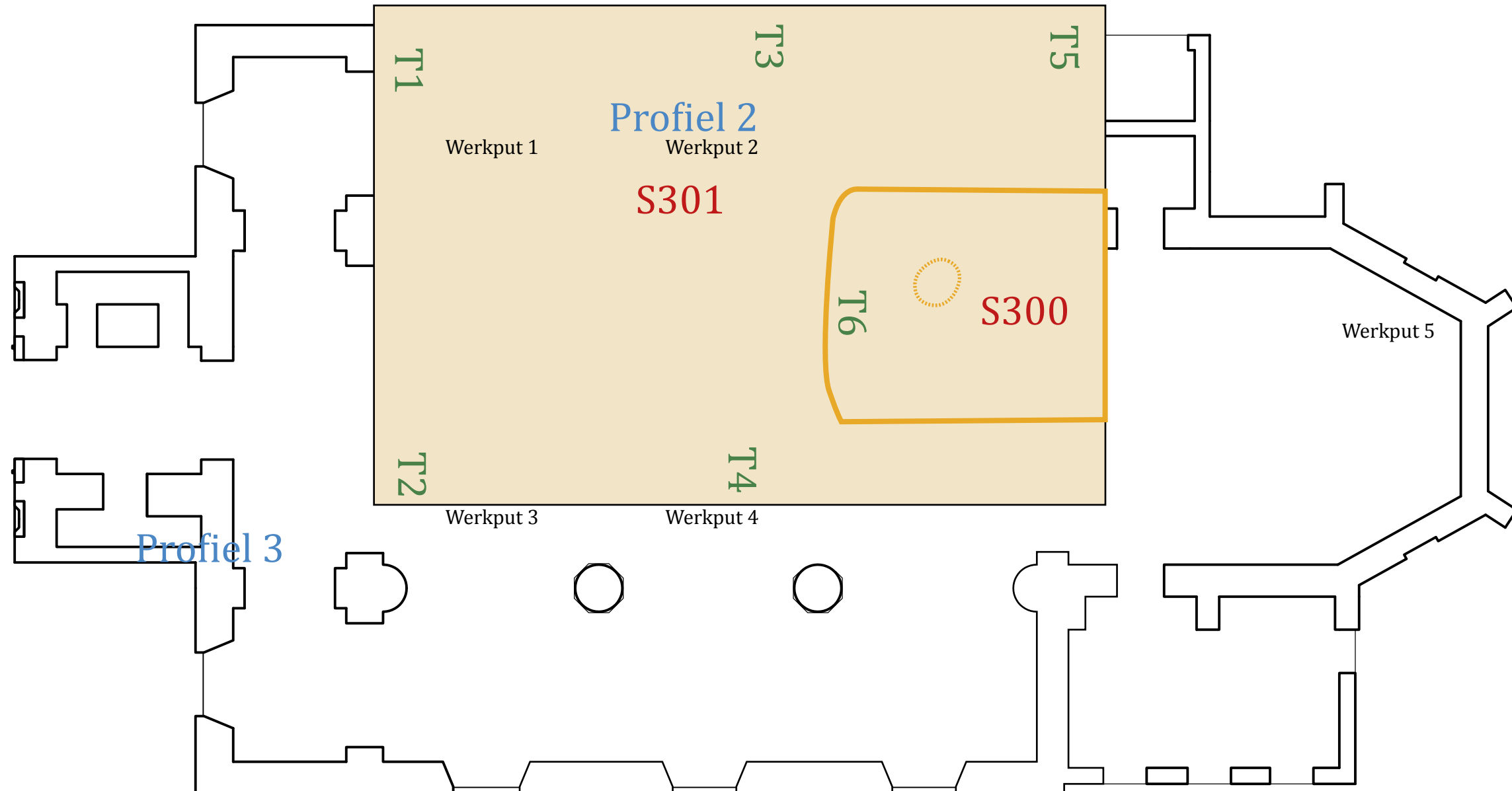
0m

1m

2m

3m

el 4

WERFNR.	OPGRAVING	PROJECTCODE	VERGUNNINGNR.	GROUP MONUMENT
A3043	Tessenderlo Sint-Luciakerk	TESL13	2013/069	

SKELETFORMULIER

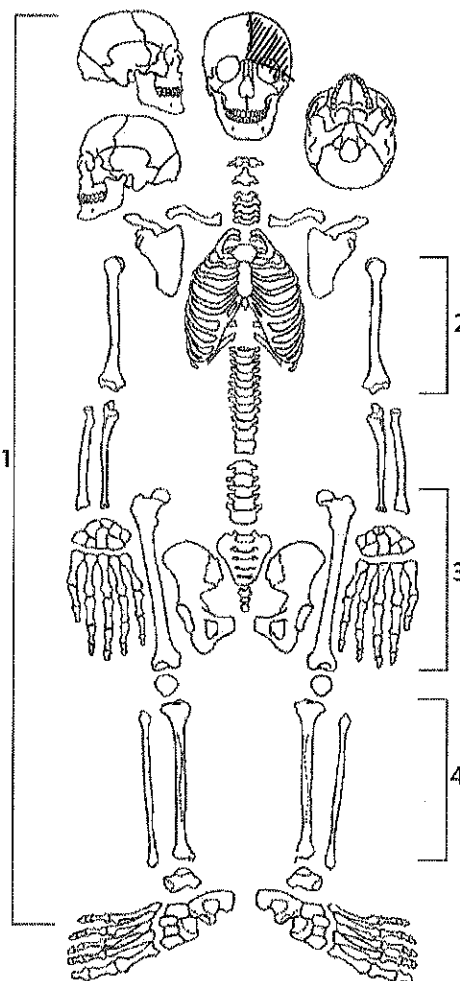
Snr.: 109	Lnr.: /	Zone: 1	WP/Sleuf: 1	Vak: /	Vlak: /
Coupenr: /	Kijkv: /				

Tekeningnummer: /	Foto in vlak: JA / NEEN
Skeletrecuperatie: JA / NEEN	
Zones in bulk: <u>Handen/voeten</u> /bekken/hoofd/integraal/andere:	

SKELETBESCHRIJVING:

Ingekleurde beenderen: Aanwezig / Afwezig

- Type:** primair / secundair / herbegraving / ander:
- Positie:** anatomisch verband / deels / verstoord / ander:
- Oriëntatie (hoofd-voeten):** N-Z / Z-N / O-W / W-O / ander:
- Positie lichaam:** op rug / op rechterzij / op linkerzij / op buik / ander:
- Positie hoofd:** op achterhoofd / met kin op borst / op voorhoofd / op rechterzij / op linkerzij / ander:
- Positie armen:**
R: uitgestrekt / gevouwen / op borst / op buik / op bekken / op links / ander:
L: uitgestrekt / gevouwen / op borst / op buik / op bekken / op rechts / ander:
- Positie handen:** uitgestrekt / gevouwen / gekruist / rechts op links / links op rechts / ander: ONDOELGIJK, MOGELIJK GEVOUWEN.
- Positie benen:** uitgestrekt / geplooid / opgetrokken / gekruist / ander:
- Positie voeten:** uitgestrekt / rechtopstaand / tenen nr achter / ander:
- Leeftijd:** Subadult (baby, kind, juveniel) / Adult

AFMETING in situ (in cm):

1. 40
2. 8.5
3. 8
4. 9

Hoogtemetingen in TAW

Hoofd: 22, 49 TAW
Heiligbeen: ?
Voeten: ?

PRESERVATIE:

Skelet: compleet (75%) / onvolledig / fragment (<25%)

Individuele beenderen compleet: JA / Neen

Bot: hard / zacht / broos / nat / vochtig / droog

Bewaring: Goed / Gemiddeld / Slecht

Postmortem verwerking / verkleuring: JA /

NEEN

Andere:

BEWARING:

huid / haar / vinger- / teennagel / gal- / niersteen
zachte weefsels / ander:

CONSERVERING (in situ): JA / NEEN

Welk product:

GRAFCONTEXT:

juweel/munt/AW/metaal/hout/kistnagels

textiel/planten/zaden/dierlijk bot/glas/

Ander:

Kledijelementen: Metaal / Textiel / Leer

RELATIE

Doorsnijdt:

Wordt doorsneden door:

jonger

100 101 107

huidig spoor-/laagnr.

108

ouder

ASSOCIATIE

Vormt structuur met:

INVENTARISNUMMERS:**OPMERKINGEN:**

INGEVULD DOOR: MARIE LEFERE

DATUM: 26/03/2013